

Gränslös glädje i Pommern

Den polske flaggviftaren visar sin glädje över ännu en erövrad frihet, när nio länder, främst i före detta östblocket, monterade ner gränshindren. Medlemskapet i Schengen trädde i kraft den 21 december, och innebär för invånarna i gamla Pommern att tyskar och polacker äntligen kan börja bygga en delad hembygd.

I Szczecin är inte Schengen ett skällsord. Det betyder i stället frihet. Dagarna före julafton blev Polen medlem av Schengensamarbetet. Den polsk-tyska gränsen i Vorpommern några kilometer väster om den gamla pommerska huvudstaden Szczecin är inte längre annat än en formalitet. Gränsstationen vid Linken på huvudvägen mot de nordtyska grannstäderna är helt tömd på både skyltar och tjänstemän. Den lilla svängen runt det övergivna passkontrollbåset mitt i gatan tvingar oss att dämpa farten, men det är allt.

Schengen må betyda en skrämmande europeisk fästningsmur mot omvärlden. Men inåt står Schengen för en slutlig, jämlik samhörighet i samma politiska, sociala och ekonomiska gemenskap mellan framför allt Tyskland och dess grannar i öster.

Särskilt starka är känslorna längs Östersjökusten i de båda delarna av Pommern där den ömsesidiga misstron grott under mer än 60 år. När gränsen mellan Tyskland och Polen drogs 1945 fanns inget försonande i att det nya Polen och det nya östra Tyskland fördes samman i ett Sovjetstyrt socialistiskt broderskap. Hitlers Tyskland var krossat och det självständiga Polen skulle återupprättas. Men de östra delarna av det gamla Polen ville Stalin ha till den krigssegrande sovjetiska stormakten. Som kompensation fick istället polackerna det mesta av de östra delarna av tyska riket enligt gränserna från 1937.

På ett par år flydde eller tvångsförflyttades över en miljon tyskar västerut. In i de övergivna och sönderbombade tyska husen flyttade ukrainare och polacker österifrån, utan känsla för området och osäkra om de skulle få bli kvar på riktigt.

Att den tysk-polska gränsen efter kriget skulle gå längs floderna Oder och Neisse hade de blivande segermakterna bestämt tidigt. Men hur gränsen exakt skulle dras vid flodmynningen och den stora tyska Östersjöhamnen var oklart.

Stettin ligger i det polska området, konstaterade Stalin vid Potsdamkonferensen.

Då är polska frågan löst. Nästa fråga, svarade Truman.

Kriget i Pommern hade då varit slut under tre månader. Röda armén hade redan hunnit avverka två tyska kommunister som borgmästare i Stettin innan polackerna fått ta över i början på juli 1945. Hur gränsen sedan i detalj skulle dras väster om staden och väster om den förstörda tyska marinbasen Swinemünde uppe vid Östersjökusten blev en fråga för den sovjetiska militärledningen i östra Tyskland. Riktigt klart blev det inte förrän 1951, då Świnoujście som det nu heter fick en sista liten tårtbit land från tyska Usedom där stadens lokala vattenverk var

beläget.

Men när Stalin och de polska kommunisterna 1944 i Moskva överlade om den kommande tysk-polska gränsdragningen, ville polackerna komma längre västerut i Pommern och egentligen få hela kustområdet till och med Rügen som polskt.

Rügen får ni erövra efter nästa världskrig, blev svaret från den sovjetiske ledaren.

Under större delen av kalla kriget förblev gränsen mellan det socialistiska Östtyskland och det socialistiska Polen stängd. Småvägarna mellan åkrarna och i strandskogen väster om den gamla regionhuvudstaden växte igen vid Stalins linjaldragna gräns. På en östtysk vägkarta från 1963 är alla vägar från Tyskland till Szczecin borttraderade.

Berövat sitt västra omland har Szczecin ändå kunnat växa till en mellanstor hamnstad med cirka 400 000 invånare. För svenskar står staden kanske fortfarande mest för slitet förfall och eländig sexturism under de första efterkrigsårtiondena. Möjligheten att på allvar återupprätta den gamla stadskärnan försvann så sent som för 25 år sedan då en fyrfilig motorled och bro byggdes österut över Oder bredvid det renoverade gamla slottet. Dessa står nu som minne såväl av allmänt missriktat polskt rekordårstänkande som av strävan att visa upp att staden vänder sig österut mot Polen och inget annat.

Det gamla omlandet i väster har, inte minst efter återföreningen, blivit Tysklands problemområde med avfolkning och arbetslöshet på storjordbruken. Av de kvarboende ger två tredjedelar uttryck för klar främlingsfientlighet i opinionsmätningar och i vissa byar röstar uppåt 30 procent på nynazisterna.

Men nu inger Schengen en liten framtidschans. Just här, där tyskar och polacker haft goda skäl att misstro varandra sedan 1945, har både polacker och tyskar något att vinna på att gränsen försvinner. I regionen är det Polen som har utvecklingskraften och människorna. Men ska Szczecin växa måste det också ske åt väst och sydväst in i det rikare Tyskland. Den gamla motorvägen från Berlin är öppnad på nytt. Det är än så länge glest mellan bilarna men det går att köra sträckan på bara drygt en timme.

Vi är fortfarande få som byter från det tyska lokaltåget halvvägs mellan Berlin och Stralsund och tar rälsbussen in till Szczecin. Det är sannerligen inga höghastighetståg men resan går ändå på mindre än två timmar. Att bege sig till den egna huvudstaden Warszawa eller till grannkuststaden Gdansk kan ta uppemot sex timmar för Szczecinborna.

Ska nordöstraste Tyskland få någon annan utveckling än badturism vid Östersjökusten, måste man öppna sig för polska grannar. Fredligt och utan ett tredje världskrig tar polackerna de första stegen mot Rügen. På väg västerut kör vi förbi den första tyska huslängan efter gränsen och konstaterar att mer än hälften av de boendeparkerade bilarna har polska skyltar. Det är redan billigare att köpa hus eller lägenhet här på den tyska sidan.

Så trist som sitt rykte är inte Szczecin. Mycket av den tyska staden från förra sekelskiftet i jugend, nationalromantik och nyklassicism förstördes inte i kriget och håller på att putsas upp. Kanske börjar rädslan för revanschism, egendomsanspråk och fortsatt kamp om resurser och territorium äntligen klinga av. Pommern blir delad hembygd och ett gemensamt ansvar för polacker och tyskar i skydd av det gemensamma EU-medlemskapet.

”Historiens vardaglighet” heter följaktligen den tvåspråkiga utställning om Pommern efter 1945 som just öppnats på nationalmuséet. En intresserad publik lyssnar – med hjälp av tolk – på presentationen av en ny tysk bok om hur gränsdragningen mellan västra Pommern och dess gamla huvudstad gick till. De gamla tyska ortnamnen, som var förbjudna under DDR-tiden, kommer till användning. Enligt Schengenavtalet kan varje språks beteckning på regionens orter användas officiellt. Tyskar tillåts tala om Stettin utan att behöva bli misstänkta för dunkla avsikter och revanschism.

Men det är inte alltid lätt att få rätsida på den nya friheten. Vi kör på den tyska sidan norrut längs gränsen för att leta efter nyöppnade vägar. Plötsligt skyltas med Stettin åt höger på en helt nyanlagd väg. Men Stettin är överkorsat och när vi kommer fram till gränsen möts vi av skylt om förbjuden infart. Vägen är lika ny och fin på polska sidan. Det finns inget uppsatt hinder på vägbanan.

Dagen före Polens inträde i Schengen hölls här högtidlig väginviqning. Men någon hade upptäckt att vägsträckningen under en kilometer på den polska sidan aldrig hade prövats enligt miljölagstiftningen. Vägen blev invigd men får inte användas. När miljöprövningen blir av kan ingen säga. Sådant är dyrt för en polsk gränskommun.

Spår i snömodden visar att ett par bilar ändå nyss kört över. Det måste vara fler än någon övervintrad gränsvakt. Vi tar chansen och kör på. Vägen är utmärkt och det går bra.

Källor: Bernd Aischmann: ”Mecklenburg-Vorpommern, die Stadt Stettin ausgenommen”, Thomas Helms Verlag, Schwerin, 2008.

”Die Alltäglichkeit der Geschichte”, Nationalmuseum, Szczecin, 2007.

Anders Mellbourn Thomas Lundén

Skribenterna är verksamma vid Centrum för Östersjö- och Östeuropaforskning, Södertörns högskola.